

تجزیه و تحلیل موسیقی ایران
جلال ذوالفنون
به کوشش انوش جهانشاهی
نشر هوای تازه

جلال ذوالفنون پایه‌گذار مکتبی از سه‌تارنوازی است که ویژگی‌های آن مکتب به نام او ثبت شده است. این مکتب مکتبی بر سه عامل تکنیک، خلاقیت و احساس استوار شده است. ذوالفنون از نخستین کسانی است که ردیف میرزا عبدالله به روایت نورعلی خان برومند را در زمان حیات او به خط نت درآورد و روش آموزش مخصوص سه‌تار را تألیف نمود. برای نخستین بار، استفاده از سه‌تار به عنوان ساز گروهی و به شکل فضای جدید در موسیقی ایرانی، توسط وی صورت گرفت.

به گفته‌ی ذوالفنون اساس موسیقی ایرانی مجموعه ردیف است و تمام خلاقیت‌های پدید آمده در این موسیقی به نحوی با همین مجموعه در ارتباط است. کتاب حاضر به مرور چند قطعه آثار ساخته شده در موسیقی ایرانی پرداخته و ارتباط بین این آثار در ردیف موسیقی سنتی را از طریق آکادمیک و به شکل تجزیه و تحلیل علمی و به شیوه‌ای که در فرهنگ موسیقی جهان معمول است مورد بررسی قرار می‌دهد. قطعات منتخب در این اثر، از آثار شادروان غلامحسین درویش انتخاب شده است.

امروزه از موسیقی سنتی، ردیف‌های متعددی در دست است که می‌توان استفاده کرد. از ردیف‌هایی که در این کتاب مورد استفاده قرار گرفته، ردیف میرزا عبدالله است که مؤلف از استاد نورعلی خان برومند فرا گرفته و آن را آوانویسی کرده و دیگر ردیفی است که شادروان موسی معروفی آن را جمع‌آوری کرده است.

در این اثر درباره‌ی ارتباط بین موسیقی سنتی و آثار ساخته شده کار علمی و مدونی انجام نگرفته و جای خالی آن دیده می‌شود. بنابراین سعی شده است این ارتباط از طریق تجزیه و تحلیل علمی و با استفاده از روش‌های بین‌المللی نشان داده شود.

سعی نویسنده آن بوده است که تجزیه و تحلیلی روشن، گویا و منطقی داشته باشد. بنابراین انتخاب قطعات از قالب‌های رایج و فرم‌های معمول موسیقی ایرانی: مثل پیش درآمد، تصنیف، رنگ و ضربی از یک سازنده‌ی واحد و در یک دستگاه معین در نظر گرفته شده تا شاید این یکدستی، راه رسیدن به مقصود را روشن‌تر و هموارتر کند.

با توجه به قالب‌های اصلی موسیقی ایرانی شامل پیش درآمد، چهار مضرب، تصنیف، ضربی و رنگ، باید گفت چون در چهار مضرب بیشتر مهارت‌های نوازندگی و امکانات تکنیکی ساز، مورد نظر است و نه نمایش و پرورش گوشه‌های ردیف، بنابراین هماهنگی آن با موضوع مورد بحث کمتر و مورد استفاده

قرار نگرفته است.

قطعات پنج‌گانه‌ای که مورد بحث قرار می‌گیرد به شکل زیر تدوین شده است:

پیش درآمد، تصنیف رنگ (شماره ۱)، رنگ (شماره ۲) (قهر و آشتی)، و راک ضربی

این متن، حاصل یک بررسی از ابعاد جدید موسیقی ایرانی است که چون موارد نوظهور مانند آهنگسازی در نت قدیم موسیقی ردیف وجود نداشته، در نتیجه تجزیه و تحلیل آن مطابق دستور و روش‌هایی مطابق بر اصول بین‌المللی است. در این روش تجزیه و تحلیل، ذکر این نکات ضروری است.

- هر کدام از قطعات به قسمت‌های چندگانه و هر قسمت نیز به جملات چندگانه و هر جمله به تناوب‌های چندگانه تقسیم شده‌اند که هر یک نشان‌دهنده‌ی مرحله‌ای از تجزیه و تحلیل است.

- هر واحد تطبیقی که شامل قسمتی از ردیف و قسمتی از قطعه‌ی مورد نظر بوده و تجزیه و تحلیل آن مورد بحث است، به شکل زیر مشخص شده است:

هر قسمت با حروف رومی و هر جلد با حروف بزرگ لاتین و جملات دیگر با Zegond Prim.

- در هر واحد تجزیه و تحلیل که بخشی از ردیف و بخشی از قطعه‌ی ساخته شده را دربر می‌گیرد عوامل مشابه و موتیف‌های شاخص تشریح و خلاصه‌ای از عوامل مشترک ارائه شده است.

- روش استفاده این‌گونه است که در یک قطعه ممکن است از چهار جمله‌ی مختلف که در جمع گوشه‌ی دلکش را تشکیل می‌دهد فقط دو جمله مورد نظر بوده و از جمله‌های دیگر استفاده نشده باشد. همچنین تلاش شده گوشه‌های مورد بحث کامل نشان داده شود.

- محتوا و ارزش تن‌های ملودی هر قسمت در سمت راست صفحه‌ی مربوطه نشان داده شده است.

- روش استفاده از علامت‌های تغییر دهنده در فصل مربوط به تجزیه و تحلیل قطعات آمده است.

- برای سهولت بصری، در ارائه‌ی نت‌ها از حروف فارسی پرهیز و از املاهای لاتین استفاده شده است.

- شماره‌ی میزان‌های مورد استفاده در تجزیه و تحلیل، هم در نت اصلی قطعات دارای میزان‌بندی (در فصل اول) و هم در بالای جمله یا تناوب مورد نظر (در فصل دوم) مشخص شده است. نکته پایانی اینکه نت‌های کتاب برای مقاصد تحقیقی نگاشته شده و برای نوازندگی جنبه عملی ندارد.